

Sportszakember képzésben résztvevő hallgatók felkészítése az integrált testnevelés oktatására

© PRISZTÓKA Gyöngyvér, © TÓVÁRI Ferenc
PTE TTK Testnevelés- és Sporttudományi Intézet, Pécs
gyongy@gamma.ttk.pte.hu

A társadalomba történő beilleszkedés eredményességét az esélyek megléte, azok megteremtése illetve az esélyek egyenlősége nagymértékben meghatározza. Az iskolákban a sajátos tanulói igények, eltérő képességek és egyéni adottságokból fakadó újszerű helyzetek, illetve ezen szituációk megoldásai nehéz helyzetbe hozták a közoktatás szereplőit. Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a jelenleg meglévő eszközök, pedagógiai eljárások és módszerek biztosíthatják-e az egyéni tanulási utakat, tudják-e kezelni a sajátos nevelési, oktatási igényeket úgy, hogy azok ne vezessenek kudarcokhoz vagy konfliktushelyzetekhez.

A testi nevelés – beleértve a fogyatékkal élők sportját is – számos lehetőséget ad az együttes tevékenységek különböző formáira. A sport visszaadja a teljesítőképességet, az önbizalmat, a lelkiállapot egyensúlyát, sikerélményt biztosít azok számára is, akik valamely nehézséggel élnek meg mindennapjaikat, akik egészségi állapotukat tekintve hátrányban lehetnek társaikhoz képest. Erre azonban fel kell készíteni a jövő szakembereit; elérni, hogy szemléletükben természetesként kezeljék azt a tényt, hogy az iskolai testnevelés órákon egyre több szomatikus problémával megjelenő gyermek jelenik meg, akik számára – s velük együtt az ép tanulóknak is - az integrált módon történő oktatás számos előnnyel jár.

Az integrált nevelés-oktatás feltételei

Az integrált oktatás témaköre már több évtizede jelen van a pedagógiai gondolkodásban, így Magyarországon is vitatott lett a szegregált oktatás korszerűsége. A szegregáció eléri ugyan azt a feladatát, hogy fejlessze a sérült gyermekek képességeit, valamint oktatóik, pedagógusaik teljes figyelmüket fejlődésükre irányíthatják, azonban nem hozza létre azokat a társadalmi kapcsolatokat, amelyek a későbbi életükben szükségesek az ép és sérült felnőttek közt. Ez hátrányt jelent mindkét fél számára a nevelés és az elfogadás szempontjából is, hiszen nincsenek közvetlen környezetükben egymással, ezáltal nem tapasztalják meg az egymás közötti különbségeket, növekszik a távolság közöttük. A szegregáció formájában a gyermekek a feltételeknek megfelelő oktatásban és nevelésben részesülhetnek, szakemberek segítségével, amely megvalósítható az integráció magasabb formájában az inklúzióban is.

Az integrált nevelés legfontosabb kérdése, hogy a befogadó intézményekben miként alakíthatók ki a sajátos nevelési szükséglet szakszerű segítségének személyi és környezeti feltételei (Torgyik & Karlovitz, 2006). Fontos, hogy az oktatók felhasználják azokat a módszereket, amelyekkel a legnagyobb hatásossággal taníthatják a sérült és ép gyermekeket egyaránt, és ezzel ne hátráltassák egyiket sem a fejlődésben (Gita et al., 2005). Így megtartható a szegregáció által felhalmozott értékek színvonala, és a minőségi tanulás mellett a gyermek-centrikus oktatás-nevelés kerülhet előtérbe.

A fogyatékkal élő diákok integrációja akkor lehet sikeres, ha annak megvannak mind a személyi-, mind pedig a tárgyi feltételei az iskolában. A többi gyermekkel egy osztályban nevelt fogyatékkal élő tanuló csakis a sajátos igényeihez igazodó, megfelelő szintű és minőségű fejlesztéssel éri el képességei optimális fejlődését (Torgyik & Karlovitz, 2006).

Az integrált oktatás megvalósíthatóságához összhangban kell lenni a törvényekkel és a tantervvel, amelyek támpontot adnak a nevelői munkához és a fejlesztési követelményekhez.

A testnevelés tantárgyban is irányadó a társadalmi különbségek, távolságok csökkentése a mozgásos cselekvések felhasználásával. A különleges környezet, a szabadabb légkör kihasználása speciális módszert jelent az integráció témakörében, és csökkentheti a szegregált oktatás gyakoriságát.

Összességében elmondható, hogy minden gyermek egyéni sajátosságokkal rendelkező lény. Az iskolában is minden tanulónak szüksége van biztatásra, dicsérő szavakra, hogy a kapott feladatok végzésénél tovább tudjon lépni. Az elfogadó, befogadó légkörben nevelkedő gyermek nyitottá válik az információk befogadására, a segítő közösség fejlesztő ereje nagyon sokat jelenthet számára. Rendkívül fontos és jelentős, hogy a pedagógus rendelkezzen megfelelő ismeretekkel a rábízott gyermek sajátosságairól, tanulási képességeiről, ismerje a vele való bánásmódot, az oktatási folyamatban alkalmazható módszereket és differenciálási lehetőségeket, eljárásokat. Dicséretes, hogy hazánkban is elindult az integráció, együttnevelés folyamata, de sajnós a legtöbb helyen a megfelelő előképzettség, illetve megfelelő előkészítés hiányosságaival. A megkérdezett pedagógusok véleménye alapján egy iskolai tantestületben a tanárok minimum harmadának rendelkeznie kellene olyan ismeretekkel, amelyek az integrációhoz feltétlenül szükségesek - akkor lehetne eredményes munkáról beszélni.

Az együttnevelés csak ott valósítható meg, ahol a nyitottság, befogadás és elfogadó szemléletmód jelen van, igény van a minőségileg jobb pedagógiára, ahol mindenki egységesen kész a megújulásra, és ezt minden résztvevő akarja is. A fejlesztő munkának természetes velejárója a személyiségfejlesztés, amely az iskolai kudarcok leküzdésében kaphat nagy szerepet. Az oldott légkör, az odafigyelő bánásmód jó kapcsolat kialakulását eredményezheti a pedagógus és gyermek között.

A siker érdekében változtatni kell az osztály tanulásszervezésében, illetve a tanár tanítási stílusában is. Ezek a változások azonban az osztályban tanuló minden gyermek számára hasznosak lehetnek, és növelik a tanítás-tanulás hatékonyságát is. A frontális osztálymunka túlzott alkalmazásával szemben a differenciálás, az egyéni illetve páros vagy csoportos tanulásszervezés mindenképpen színesíti a pedagógiai munkát, változatos, és lehetővé teszi a gyermekek saját tanulási stílusának megfelelő haladást. A sikerélményen kívül segíti a gyermekek közötti interakciók, kooperációk kialakulását is (Ainscow, 1993).

Az integrált testnevelés oktatására való felkészítés Pécssett

A PTE TTK Testnevelés- és Sporttudományi Intézet 2002-ben kapcsolódott be a PHARE TWINNING programba, és fogadta el annak integrációval kapcsolatos elveit. Az „Esélyegyenlőség biztosítása fogyatékosok részére” elnevezésű program Twinning-komponensének célja az volt, hogy a speciális nevelési igényű tanulók együttnevelésére vonatkozó egységes felsőoktatási tananyag kidolgozása a

pedagógusképzésben oktatók számára elkészüljön. Ezen belül kiemelt figyelmet kapott a testkulturális képzés, amelynek eredményeképpen – elméleti és gyakorlati képzések, tanulmányutak után – vállaltuk, hogy a képzés anyagát, az inklúzióval kapcsolatos ismereteket a 2004/2005. tanévtől kezdődően a sportszakemberek képzési programjába valamilyen formában beépítjük.

Ennek megfelelően – figyelembe véve a tantervi előírás kötelezettségeit – először a sportszaktárgyak és az elméleti tárgyak tematikájába épültek be az integrációval kapcsolatos ismeretek, majd két szabadon választható tárgyat indítottunk „Integráció és alternativitás a testi nevelésben”, ill. „Fogyatékkal élők sportja” címmel. A kurzus keretében a hallgatók megismerkedhetnek a fogyatékkal kapcsolatos alapvető fogalmakkal, a sajátos nevelési igényűek pedagógiájával (azóta kötelező kurzus a testnevelő tanár MA képzésben), a testnevelés tantárgy együttnevelési jellegzetességeivel, az egyéni fejlesztési tervek lehetőségeivel, illetve a testnevelési órán az együttnevelés során alkalmazható didaktikai-módszertani eljárásokkal.

A képzés indításával párhuzamosan kezdtünk egy vizsgálatot is, amelyben iskolai tanulók, testnevelés tantárgyat oktató pedagógusok (tanárok + tanítók), sportszakember képzésben részt vevő hallgatók (testnevelő tanár + 2006-tól BSc alapszakos hallgatók, OKJ-s edzőképzésben résztvevők), valamint szülők megkérdezésére került sor a témával kapcsolatos kérdéskörben, amelynek végső elemszáma megközelítően 4000 (3505 hazai, 470 külföldi).

A hallgatói vizsgálat és a képzési program rövid bemutatása

Jelen munkánkban 498 kérdőíven keresztül megkérdezett, sportszakember képzésben résztvevő (tn.tanár MA + tn-edző BSc) hallgatók válaszainak eredményeit mutatjuk be, amelyek elsősorban a fogalmak ismereti szintjét, a kérdéskörrel szembeni attitűdjük felmérését, valamint az ilyen irányú képzésben és munkában való részvételi hajlandóságot hivatott felmérni. Ezen kívül kitérünk a felsőoktatásban alkalmazható elméleti és gyakorlati lehetőségekre, amelyekkel a testnevelő tanárképzésben integrációval, adaptált testneveléssel foglalkozó tárgyak oktatására van lehetőség. A kurzusokon keresztül hallgatóink bővíthetik a testnevelés órai differenciálás, a kooperatív tanulási-tanítási modell alkalmazásának szükségességéhez kapcsolódó ismereteiket. Céljaink között szerepel, hogy a vizsgálati eredmények alapján meghatározzuk további tennivalóinkat, és a napjainkban újra átalakulóban lévő testnevelő tanárképzésben már megújult szemlélettel kialakított tantárgyi programokkal készítsük fel hallgatóinkat a jövő feladataira ezen a területen.

Anyag, módszer – eredmények

1. táblázat. A vizsgálatban résztvevők száma (N=498 fő)

Résztvevők	Létszám	Vizsgálat ideje
Testnevelés- és Sporttudományi Intézet hallgatói (Pécs)	Tn. tanár BSc képzés 314 – 184	2005-2010.

Az adatgyűjtés során olyan kérdőívet állítottunk össze, amelyek kifejezetten a testi neveléssel, integrált testnevelés órákkal kapcsolatosak. A kérdések jellegük szerint nyílt és zárt kérdések voltak, az alábbi csoportosításban:

- a témával kapcsolatos fogalmak, a törvényi szabályozás ismerete
- az integrált testnevelés órákhoz való hozzáállás vizsgálata
- az integrált testnevelés órákról történő véleményalkotás

A fogalmi ismeretek tekintetében a várt eredményt kaptuk (2. táblázat): egyértelmű, hogy hallgatóink a „szegregáció” és „inklúzió” fogalmát nem ismerik, tartalmával és jelentőségével nincsenek tisztában. A „tanulásban akadályozott” fogalma nem régóta használatos a közoktatásban, egyértelmű és pontos meghatározása sok esetben még a képzett szakembereknek is gondot jelent, a hallgatók esetében a nemleges válaszok arányát reálisnak tartjuk. A táblázat adatai alátámasztják az elméleti alapismeretek oktatásának szükségességét.

2. táblázat. Fogalmi ismeretek

Kifejezések ismereti szintje	Tn. tanár, BSc szakoshallgatók	
	Igen	Nem
Szegregáció	16 %	84 %
Fogyatékosok integrációja	57 %	43 %
Inklúzió	5 %	95 %
Befogadó iskola	63 %	37 %
Tanulásban akadályozott	74 %	26 %

Az integrációs oktatási lehetőségekre vonatkozó törvényi szabályozás ismerete még nagyobb hiányosságokat mutat (94 %-a nem ismeri), ami viszont érthető, hiszen egyrészt a „diák szerepkör” nem feltételezi a jogi vonatkozások iránti érdeklődést; másrészt a tanulmányok alatt kell majd megfelelő ismeretátadással felkészíteni a hallgatókat a leendő munkájukhoz tartozó szabályozók figyelembe vételére.

Arra a kérdésre, hogy a sportszakember képzésben részt vegyenek-e valamilyen szinten fogyatékkal élők, az összesített eredmény (minden megkérdezett csoport) megosztottságot mutat (42,7 % nemmel válaszolt az 57,3 % igennel szemben). A felsőoktatásban jelenleg testnevelő tanárnak készülők azonban kiemelkednek a megkérdezettek közül, hiszen nagy többséggel el tudják fogadni sérült személyek megjelenését a sportszakember képzésben. Ez azért is biztató, mert pozitív gondolkodást, nyitottságot és az elfogadásra való hajlamot tükrözi.

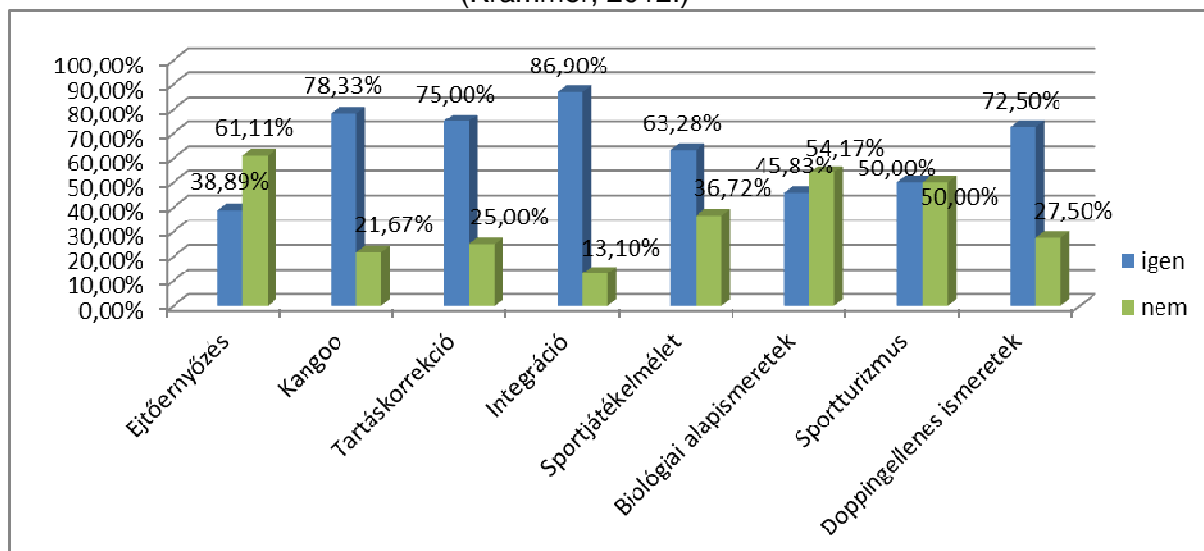
Az integrált testnevelés órák vállalhatóságának eredménye szerint a tantárgyat oktatókkal szemben sokkal pozitívabb volt a hajlandóság az egyetemi hallgatóknál – természetesen alaposabb, az alapképzésre épülő szakirányú továbbképzés után. Valószínűsíthető, hogy a már pályán lévők meglévő szakmai ismereteik és a gyakorlati megvalósíthatóság (tárgyi feltételek, tanulói motiváltság szintje, testnevelés tantárgy támogatottsága, teljesítmény-centrikus elismerés a munkában stb.) realitását mérlegelve voltak elutasítóak.

Munkánk lehetőséget adott/ad arra, hogy tényfeltáró felméréseink alapján (amelyeket tovább folytatunk a belépő hallgatókkal, és továbbfejlesztünk a bevezetett tantárgyak kapcsán) a testnevelő tanár szakos és a testnevelő-edző alapszakos hallgatók képzésében az újszerű elveket közvetítsük, felkészítsük őket ennek gyakorlatára.

Képzési program

Az integráció elveinek a felsőoktatásban történő alkalmazása, az egyes szaktárgyak bevezetése a testi neveléssel kapcsolatosan nem új keletű dolog. A PHARE programok az Európai Unió nemzetközi projektjei, ezekben 2002-ben jelenik meg az együttműködésre alapuló fejlesztőmunka lehetősége. Fő célként jelöli meg az esélyegyenlőség biztosítását, az integrált oktatás bevezetését, az együttnevelés témájának, tanegységének bevitelét a pedagógusképző intézményekbe. Miután az uniós tagállamok iskolái zömében befogadó iskolák, természetesnek mondható a sérült gyermekek jelenléte a többségi iskolákban. Az iskolai jelenléthez hozzátartozik a testnevelésben, mozgásos cselekvésekben történő részvétel is, amelyhez elengedhetetlenül szükséges a befogadó szemléletmóddal rendelkező szakember, testnevelést tanító pedagógus. Az ehhez kapcsolódó projektmunkához csatlakozott 2002-ben a PTE TTK Testnevelés- és Sporttudományi Intézete. Célunk az volt, hogy a program befejezése után olyan ismereteket adjunk át testnevelő tanár szakos hallgatónknak, amelyek összhangban vannak az uniós elvárásokkal, biztosítják az esélyegyenlőséget, és általánosan tájékoztatják a hallgatókat az integrációs, inklúziós elvekről. Az elméleti ismereteket a hallgatók több, a tárgykörhöz tartozó kurzusok keretében sajátíthatják el („Integráció és alternativitás a testi nevelésben”, „Fogyatékkal élők sportja”, „Alternatív testnevelés”, „Fogyatékkal élők rekreációs sportjai”). A kurzusok, ezekhez pedig a gyakorlati terep a kijelölt integráló iskolákban és az Intézet által szervezett „Integrált Sportnap”-okon biztosítja az ismeretek magasabb szintű elsajátítását. Oktatóink a diplomamunkát, illetve szakdolgozatot készítő hallgatók részére is felajánlotta a lehetőséget hasonló témában történő záródolgozat készítésére, vagy tudományos diákköri munka végzésére. Már az első meghirdetés alkalmával, valamint a témával kapcsolatos záródolgozatot készítőik száma alapján egyértelmű volt, hogy a hallgatókat érdekli és foglalkoztatja az ép és sérült gyermekek közös testnevelése, a sérült emberek sportja. Ezt igazolja az alábbi diagramm is:

A szabadon választható tárgyak hasznosságának megítélése a hallgatók részéről
(Krammer, 2012.)

A hallgatói részről megfogalmazódott igény kielégítése érdekében szükségessé vált, hogy a meglévő elméleti integrációs ismeretekre ráépítsünk egy olyan sportszaktárgyat is, amelyben megismerhetik a sérült emberek által végzett speciális sportmozgásokat is. Ezért kidolgoztuk és meghirdettük a „*Fogyatékkal élők sportja*” szaktárgyat, amellyel szeretnénk volna közelebb hozni az ép és a sérült személyeket, megismertetve a hallgatókkal a specialitásokat, átlagostól eltérő sportmozgásokat, a parasportokat is. A gyakorlati feladatok elvégzéséhez igénybe vettük a lakóhelyünkön, vagy Pécs közelében működő olyan sportegyesületek segítségét, fogadókészségét, ahol sérült emberek sportjával is foglalkoznak.

Szem előtt tartjuk annak fontosságát, hogy képzésben részt vevő hallgatóink ne csak elméleti ismeretekhez jussanak az integrációval kapcsolatosan. A már meglévő elméleti tudás csak akkor válik igazán felhasználhatóvá, ha a gyakorlati megvalósításuk is realitásokhoz kötött. Az egyik lehetőség a befogadó-, illetve integráló iskolákban végzett hospitálás, mikrotanítás, vagy asszisztencia. Az eddigi tapasztalatok szerint a hallgatók megjelenésének és közreműködésének a fogadó iskolák örülnek, hiszen a tanórákon történő segítség, asszisztencia lehetőséget nyújt az órát tartó vezető pedagógusnak a további csoportbontásokra, differenciálásra. Természetesen a hallgatói közreműködés mértéke a meglévő elméleti ismeretekkel összhangban végezhető, és minden esetben mentor irányítása mellett. Megkerestük az egyetem vonzáskörzetében lévő olyan speciális intézményeket, - akár szegregáltakat is -, ahol a hallgatók megismerhetik a sérült gyermekek speciális problémáit, ahol a foglalkozások látogatásával sok értékes információ birtokába juthatnak. A fejlesztő pedagógusok, konduktorok, illetve gyógytornászok, gyógytestnevelő tanárok olyan specifikus ismeretekkel látják el a hallgatót, amelyeket máshol nincs lehetősége megszerezni. A gyakorlati ismereteit hospitálásokkal, aktív közreműködéssel, az elméleti tudásukat pedig a szakemberek által elmondott specifikumokkal egészítheti ki. Az eddigi tapasztalataink alapján hallgatóink érdekesnek, változatosnak és hasznosnak ítélik ezt a lehetőséget, s valódi értéként kezelik ott szerzett tapasztalataikat, tudásukat.

2006-tól a bolognai rendszerű felsőoktatás következtében átalakult a sportszakember képzés struktúrája is. A testnevelő tanár szak mellett megjelentek sportszervező és rekreáció-egészségfejlesztés szakon tanuló hallgatók is, akiknek a képzésében ugyanolyan fontossággal kell, hogy hangsúlyt kapjon a parasport, a sérült emberek sporttevékenységének, fizikai aktivitásának szükségszerűsége. Ezért van nagy jelentősége az integrált sportrendezvényeknek, sporteseményeknek. Ezen alkalmakkor az épek és sérültek együtt mozognak, sportolnak; megismerve ezáltal egymás sajátos gondjait, sportjátékait, az átlagostól eltérő szabályait. Azon hallgatóknak, akik sportszervezéssel foglalkoznak, remek lehetőség egy ilyen rendezvény szervezése, lebonyolítása a gyakorlatban. Kezdetben a hallgatók „csak” rendezőként vesznek részt a sportnapon, szervezik és koordinálják az ép és sérült csoportok közös testnevelését, illetve sportját. Ilyen alkalmakkor közelebb kerülnek a speciális sporttevékenységekhez, és a későbbiekben már be is kapcsolódnak és aktívan vesznek részt a játékokban. Így ők is megismerik a sérült emberek speciális problémáit, a sportokkal kapcsolatos nehézségeiket – ami fordítva is igaz. Rövid időnek kell csak eltelnie, amíg rájönnek, hogy ugyanolyan közvetlen kapcsolatot lehet kiépíteni velük, és oldódnak a korábbi „előítéletek”, a sérült emberekkel szembeni tartózkodás, a két csoport közötti merevség. A leendő rekreációs szakembereknek pedig újszerű, és nagy kihívást jelentő feladat lehet a sérült emberek sporttal történő rekreációs programjainak kidolgozása. Az ilyen módon

megszerzett gyakorlati tapasztalatok nagy segítséget nyújtanak a szemléletváltás megkezdésének folyamatában.

Összegzés, további feladatok

Ahhoz, hogy a szemléletváltás társadalmi szinten hatékonyan működjön, mindenképpen szükséges a tanárképzésben, sportszakember képzésben részt vevő hallgatók ismereti szintjének emelése az integrációval, inklúzióval kapcsolatosan. Amint az látható volt, erre elméleti tárgyak és gyakorlati terepek állnak rendelkezésre a képzés során. Ennek következtében feltételezhető, hogy a pályájukat kezdő testnevelő tanárok és sportszakemberek rendelkeznek olyan ismeretekkel, amelyek közvetítésével tanítványaiknál meg tudják tenni az első lépéseket a szemléletváltás érdekében. Természetesen ez a munka kihat a környezetükben, a tantestületben dolgozó többi kollégára is, aminek eredménye lehet egy befogadó(bb), elfogadó(bb) attitűd kialakulása az iskolákban, vagy azokon kívül is.

Bizonyíthatóan nagyon fontos találkozási pont lehet az integrált sportnap, sportesemény. Szervezheti egy iskola a diákjainak, azok családjainak, vagy egy sérültekkel foglalkozó szervezet abban a városban, ahol működik. Kezdeményezheti akár a város is, hogy közelebb hozza egymáshoz a lakóit. Minden esetben arról van szó, hogy kisebb-nagyobb közösségben lehetővé teszik, hogy a közösség egészséges és sérült tagjai találkozzanak, és együtt sportoljanak. Persze nem feltétlenül a sportról, a teljesítményről szólnak ezek a rendezvények, hanem egymás elfogadásáról és egymás lehetőségeinek megismeréséről.

A sport, a mozgás minden ember életében nagyon fontos szerepet játszik. A kellő mozgás hiánya meglátszik egészségi állapotunkon, de kedélyállapotunkon is. Egy sérült embernek ugyanúgy szüksége van mozgásra. Legtöbbünkben – és sajnos a fogyatékkal élők körében is így van – fel sem merül, hogy a sérült emberek ugyanúgy sportolhatnak, mint az épek. Egy sportnap alkalmával betekintést nyerhetnek, megismerhetik az épek is, hogyan sportolnak például a kerekesszékesek, vagy a vakok, gyengénlátók. Emellett ki is próbálhatják magukat ezekben a sportokban, ami által felismerik, és jobban értékelni tudják azt az akaratot, ami egy sérültnek ehhez a teljesítményhez kell. Tanulnak mindannyian egymástól ezekben a helyzetekben.

Természetesen a megkezdett munka és az eddigi eredmények további feladatokat fogalmaznak meg számunkra. Ilyen például a gyakorló testnevelő tanárok számára szakmai továbbképzések megszervezése, akár szakirányú továbbképzési szak indítása, személyre szabott mozgásprogramok kidolgozása sérültségi szinthez igazodva, stb.

Azt gondoljuk, hogy Intézetünk ezen a területen végzett munkája során elérte, hogy olyan végzett hallgatókat bocsát a tanári pályára, akik rendelkeznek az integrált oktatás elméleti ismereteivel, gyakorlatban már kipróbálhatták azt, és adott esetben nem zárkoznak el annak helyi alkalmazásától sem. Képzésünk során olyan ismereteket nyújtunk, amivel leendő testnevelő tanáraink, sportszervezőink és rekreátoraink már ismerik a befogadás, elfogadás, az együttnevelés (közös testi nevelés) szakmai-, pedagógiai értékeit, és azt alkalmazzák mindennapi munkájuk során. Ezáltal olyan fiatal pedagógus kollégák képzése is feladatunknak mondható, akik alkalmasakká válnak az adaptált testnevelés és az integráció, inklúzió megvalósítására a közoktatásban a mindennapos tanórai testnevelésben, valamint a tanóráin kívüli sportban is.

Irodalomjegyzék

- AINSCOW, M. (1993): *Speciális szükségletek az osztályban. Pedagógiai oktatócsomag.* UNESCO-kiadvány. Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola.
- DOROGI László (2009): Integráció értelmezése a fogyatékos emberek sportjának területén. In Szatmári Zoltán (szerk.): *Sport, életmód, egészség* (pp. 785-802). Budapest: Akadémiai.
- GITA Szilvia, BOGNÁR József, DOROGI László, KÄLBLLI Katalin & RIGLER Endre (2005): Az integráció helye és szerepe a hazai pedagógiai gyakorlatban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 6 (2), 15-20.
- KRAMMER Attila (2012): *Sportszaktantárgyak vizsgálata a gyakorlati használhatóság és a jövőbeli praktikus alapján.* Szakdolgozat. Pécs: PTE TTK TSTI.
- TORGYIK Judit & KARLOVITZ János (2006): *Multikulturális nevelés.* Budapest: Bölcsész Konzorcium.